

համար: Պաղը կը յաջողէր, բայց Թաշկինակին ծալքերուն մէջ դեռեւս չչորցած Թարախին միջբրոպներն ալ կը յաջողէին ներս մտնել դեռատի Սիրունիկի կոյս աչքերէն և հոն գործել այն ահաւոր աւերը որ մի անգամ ընդ միշտ կը փակէր լոյսի մուտքը այդ սիրունիկ աչքերուն:

«Յովսէփները եղած են և միշտ ալ պիտի ըլլան մեր մէջ: Թերեւս անոնց Թաշկինակները այնքան աղիտաբեր չըլլան որքան մեր հերոսինը, բայց փաստը կը մնայ փաստ: Հիւանդները պէտք է սորվին առողջապահութիւնը, պէտք է կարդան այդ ուղղութեամբ գրուած գրքերն ու պարբերականները և միշտ յիշեն թէ ջերմամիզութեան Թարախով աղտոտած Թաշկինակները, լաթերն ու ամէն տեսակ իրեղէնները մշտական վտանգ մը կը կազմեն թէ իրենց և թէ շուրջիներու աչքերուն և ուրիշ մասերուն համար:

Իսկ Սիրունիկի մայրերը, նոյնքան մեղապարտ, Թող խորհին որ գրաչիներու ցոյց տուած աչքի փոշիները յաճախ նոյնքան աղիտաբեր են որքան Յովսէփներու Թաշկինակները:

ԲԺ. Հ. ԳԱԼՃԵԱՆ

ՊԱՏՈՒԱՍՏՈՒԵՑՆՔ ԺԱՆՏԱՏԵՆԴԻ ԴԷՍ

Ժանտատենդը՝ այն հիւանդութիւնն է զոր ժողովուրդը քիֆօ և կամ պապարսագ հուսմաք կը կոչէ (fièvre typhoïde): Աղիքներու մասնաւոր բորբոքում մըն է, սաստիկ տենդով՝ և ուրիշ նշաններով, որ ընդհանրապէս երեք շաբաթ կը տևէ: Հիւանդը կամ կը մեռնի — տասնէն՝ մէկը — և կամ կ'ապաքինի, կաշին ու ոսկորը մնացած: Ամէն մարդ քիչ-շատ ծանօթ է այս հիւանդութեան:

Ժանտատենդի միջբրոպը — պասիլ տ'պէրք — և հետեւաբար հիւանդութիւնը գրեթէ միշտ ջուրով կը փոխանցուի:

Ենթադրեցէք որ գիւղացի մը ժանտատենդով վարակուած հիւանդի մը — որու կղկղանքներուն մէջ կը վխտան թիֆօյի միջբրոպները — լաթերը լուայ գետի ջուրին մէջ: Զտեսնուած բան չէ: Զուրը կը վարակուի: Եւ կամ կղկղանքները Թափէ իբր արտաքնոց ծառայող փոսի մը մէջ: Անձրեւը կուգայ ու ամէն ինչ կ'առնէ, կը տանի և կը խառնէ գետի կամ ալի ջուրին: Զուրը քաղաք կուգայ: Բայց ճամբան արդէն գիւղացին կը խմէ, «ջուրը աղտոտութիւն չի վերցնեք» ըսելով. բանջարանոցի տէրը՝ բանջարեղէնները կը ջրէ կամ կը մաքրէ քաղաք տանելու համար. իսկ անբարեխիղճ կաթնաՎաճառն ալ, քիչ մը այդ ջուրէն կ'աւելցնէ կաթին, շահը աւելցնելու համար: Այս ալ չտեսնուած բան չէ:

Այդ վարակուած ջուրը, որ երևոյթով մաքուր և վճիտ է, և կաթը խմող կամ բանջարեղէնները ուտող գիւղացիները կամ քաղաքացիները՝ մօտ երկու շաբաթ վերջ կը հիւանդանան և ահա կը ծագի ժանտատենդի համաճարակ մը որ կրնայ մեծ համեմատութիւններ առնել, մանաւանդ եթէ հիւանդները խնամողները պէտք եղած հականիսական զգուշութիւնները ձեռք չառնեն:

Այն երկիրներու մէջ (օրկ. Թուրքիա) ուր ջրերը վարակումներու դէմ պաշտպանուած չեն և ժողովուրդին բաշխուելէ առաջ չեն գտուիր, ժանտատենդի քիչ — շատ կարևոր համաճարակներ անպակաս են և հիւանդութիւնը հոն մեծ թուով գոհեր կը խլէ: Իսկ մեծ կեդրոններու մէջ, ուր ջուրերը ոչ միայն խիստ գտումի կ'ենթարկուին, որովհետեւ անբաւականութեան պատճառով խտրութիւն չի դրուիր ակի և դետի ջուրին մէջ, այլ և միջբոսային վարակումի տեսակէտէն շարունակական հակաիշուի տակ կը գտնուին, ժանտատենդի համաճարակները աւելի հագուադէպ են:

Այսուհանդերձ, դժուար ըլլալով ջրերուն բացարձակ և ամբողջական պաշտպանութիւնը, ինչպէս նաեւ գտումը ապահովել ամէն տեղ, մանաւանդ փոքր քաղաքներու և գիւղերու մէջ, ժանտատենդը քիչ — շատ ամէն տեղ գոյութիւն ունի: Հոս, Փարիզի մէջ, ուր Սէնի և կարգ մը գետերու աղտոտ ջուրերը կը խմենք, շատ խիստ գտում մը վերջ, ամէն տարի 1500 — 2000 հոգի ժանտատենդով կը հիւանդանան և անոնցմէ մէկ տասներորդը կը մեռնի: Ես ինքս, վերջին 2 — 3 տարիներու ընթացքին, 10 — 12 հայ հիւանդներ հիւանդանոց զրկած եմ, որոնցմէ չորսը — երիտասարդներ — մեռած են: Ներկայիս ամբողջ Ֆրանսայի մէջ տարեկան 20000 հոգի կը հիւանդանան և 2 — 3000-ը կը մեռնին:

Տրուած ըլլալով ջուրի առողջապահութեան անբաւարարութիւնը և միայն այդ միջոցով ժանտատենդը անհետացնելու ահաբէն դժուարութիւնները, մանաւանդ պատերազմներու ատեն ուր հիւանդութիւնը ահաւոր աւերներ կը գործէ զինուորներուն մէջ, գիտունները աշխատեցան ժանտատենդին դէմ պատուաստ մը պատրաստել, հիւանդութիւնը կանխելու համար:

Փրօֆ. Վիտայի և Շանթմէսի մուկերու վրայ կատարած նախնական յաջող փորձերէն վերջ (1887), Բայթ՝ Անգլիոյ մէջ (1896), Ֆայֆէր և Քօլ՝ Գերմանիոյ մէջ (1896), Շանթմէս՝ Ֆրանսայի մէջ (1899), սկսան մեծ յաջողութեամբ զինուորները պատուաստել: Այնպէս որ 1900-էն ի վեր պատուաստի գործածութիւնը հետզհետէ տարածուեցաւ և մեծ պատերազմին, բոլոր տէրութիւնները, ժանտատենդի դէմ պատուաստումը պարտաւորիչ դարձուցին զինուորներուն համար, ինչ որ հաղարաւորներու կեանքը փրկեց:

Գաղափար մը տալու համար, ըսենք թէ պատերազմի սկիզբը, երբ դեռ պատուաստումը պարտաւորիչ չէր, Ֆրանսական բանակին

մէջ մէկ միլիոն զինւորներէն 7000-ը ամէն ամիս ժանտատենդով կը հիւանդանային և անոնցմէ -1130-ը կը մեռնէին: Իսկ պատուաստումէն վերջ, հիւանդներու թիւը ինկաւ 1500-ի և մեռնողներու թիւը 11-ի: Իսկ այժմ կը հիւանդանան 20-էն վար և 45-էն վեր այրերը և ընդհանրապէս կիները, այսինքն բոլոր անոնք որոնք պատերազմի ատեն զինւորութիւն չեն ըրած և կամ դեռ զինւորութեան չեն կանչուած և հետևաբար չեն պատուաստուած:

Ներկայիս լիովին ապացուցուած է որ ժանտատենդի պատուաստը իրօք կը պաշտպանէ հիւանդութեան դէմ և թէ մեծ համաճարակներու ատեն եթէ պատուաստողները վարակուին, հիւանդութիւնը շատ թեթեւ կ'անցնի:

Թէև ժանտատենդի պատուաստը դեռ ևս պարտաւորիչ չէ ժողովուրդին համար, սակայն, տրուած ըլլալով անոր իսկական օգտակարութիւնը, մանաւանդ համաճարակներու ատեն, լաւ է որ ամէն ոք պատուաստուի:

Պատուաստը, ժանտատենդի և անոր ազգական երկու ուրիշ սպանուած միքրոպներու լուծոյթն է, (emulsion) որմէ որոշ չափով, մէկ կամ երկու անգամ կը ներարկեն մորթին տակը: Ենթական երկու օրի չափ սաստիկ տաքութիւն, ընդհանուր կոտորուածք ևն. կ'ունենայ և յետոյ ամէն ինչ կ'անհետի: Իրականին մէջ շատ թեթեւ թիֆօ մը կ'անցնէ: Եւ որովհետև անգամ մը վարակուողը, երկրորդ անգամ չի վարակուիր, հետևաբար պատուաստողն ալ պաշտպանուած կ'ըլլայ նոր վարակման դէմ:

Թոքախտաւորները, սրտի և երիկամունքի հիւանդութիւն ունեցողները կրնան վնասուիլ պատուաստումէն: Բժիշկները արդէն չեն պատուաստեր այդպիսիները, որոնց համար նախընտրելի է բերնով առնուած պատուաստը: Սակայն բերնով պատուաստումին արդիւնաւորութիւնը դեռ վէճի առարկայ է:

Վերջերս Փարիզի արուարձաններուն մէջ ժանտատենդի դէպքերը աւելցած են: Մեր հայրենակիցները, մասնաւորաբար անոնք որոնք գիւղերը կը բնակին, պէտք է ուշադրութիւն դարձնեն հորերու ջուրին: Եռացնելէ վերջ պէտք է գործածել թէ խմելու և թէ բանջարեղէն լուալու համար:

Անհրաժեշտ է նաև պատուաստուիլ, այդ նպատակով կարելի է դիմել հետևեալ հիւանդանոցները. — Փօշէն, ամէն հինգշաբթի ժամը 6-ին. Սէնք — Անքուան, ամէն շաբաթ ժամը 3-ին. Լարիպուազիէր, ամէն շաբաթ ժամը 5-ին. Թրուսօ, չորեքշաբթի և ուրբաթ, ժամը 9-ին:

ԲԺ. Լ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ